

TÜRK DİLİ

AYLIK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ
Yıl 21, Cilt XXV, Sayı 246, 1 Mart 1972

Ahmet Rasim

(1864-1932)

Muharrir, Şair, Edip on dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılı ile ilgili edebiyat, sanat ve basın dünyamıza ışık tutan bir yapıttır¹. Ahmet Rasim'in bu dönemle ilgili gözlemlerini, izlenimlerini yansıtır². Kendi deyimiyle "... Türk basınının hemen Babiâli caddesi hayatını anlatır³."

Ahmet Rasim, anılarını üç cilt olarak tasarlamış⁴, hatta ikinci ve üçüncü ciltlerinin de basılmak üzere bulunduğunu söylediği halde⁵, bu dileğini gerçekleştirilememiştir.

Kitaptaki yazılarını, önce, Zaman gazetesinde "Kırk Yıllık Komedi" başlığı altında yayımlamış, sonra Muharrir, Şair Edip cildinde toplamıştır⁶.

Muharrir, Şair, Edip bir anı kitabı olmanın ötesinde, edebiyat ve basın dünyamızı yakından tanımamıza öncülük eden bir kaynaktır. Çünkü Ahmet Rasim, yapıtında, yalnız kendini anlatmakla yetinmemiş, tanıdığı, gördüğü, görüştüğü kişileri ve tanık olduğu olayları gerçekçi açıdan bize tanıtmıştır. Edebiyat dünyamızın ünlü kişileri, Ahmet Rasim'in kaleminde, bütün canlılıklarıyla okuyucuya iletilmiştir. Yapıtın önde gelen özelliği budur, "kaynak" yapıt olması bundan ötürüdür.

Dili, zamanına göre çok sadedir. Eski harfleri bilenlerin kolayca anlayabilecekleri bir açıklıktadır. Konunun gereğine göre, anlatımında ve üslubunda değişiklikler yapmıştır. Bu tutumuyla yazı ustalığının bir kanıtını vermiş olmaktadır.

Sadeleştirilen ve aşağıda verilen parçalar, daha çok, özyaşamına ilişkin bölümlerden seçilmiştir.

Ben basın denilen bu uzun komedinin kaçınıcı perdesine yetiştim bilemiyorum. Fakat yetiştiğimden beri kırk yıl geçtiğini bilirim. Ne dersiniz? O zaman, hâlâ sürüp gidiyor. Yine aynı sahne, aynı dekor, aynı mızıka. Yalnız kişilerde değişiklik var...

Bu sahne, tiyatrodaki sahne değildir. Burada ortaoyunlarımızdaki

¹ Ahmet Rasim, *Matbuat Hatıralarından: Muharrir, Şair, Edip*, İstanbul 1342 (1924), 216 sayfa, Kanaat Kitaphanesi.

² Ahmet Rasim, *Muharrir Bu Yal*. (Baskıya hazırlayan: Hikmet Dizdaroğlu), Ankara 1969, s. 160, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.

³ a.g.y., s. 174.

⁴ a.g.y., s. 160.

⁵ a.g.y., s. 174.

⁶ a.g.y., s. 160.

meydan⁷ ya da palanga⁸ aleti anlatılmak isteniyor. Dekor da öyle. Yeni Dünya dedikleri her tarafı açık, kâğıtlanmamış ya da üzerine bez geçirilmemiş büyük paravanaları andıran sözde yapı. Mızıkaya gelince zurna ile dümbelek⁹ yerine her havadan çalan, bu gidişle ilâmaşallah¹⁰ daha çalacak olan fesli, külâhlı, sarıklı, tuğlu, şapkalı... bir sürü kişiden meydana gelen bir “takım” konulmuş!..

Evet, kırk yıl önce idi. (...)

O zamanlarda Darüşşafaka gereğinden çok sıkı idi. Hatırımda kalmadı. Bilmem hangi askerî ortaokul dahiliye subayı¹¹ okul görmüş diye müdür atanmış, herhangi bir yemekhane onbaşı kıdemlidir ayrıcalığı ile mubassır¹² olmuştu. İşte biz bunların ellerinde sessiz, sadasız, korkak ve şaşkın büyüyorduk. Bereket versin ki öğretmenlerin çoğu seçkin kişilerden idiler.

Yaşadıkça anlamağa başladım ki anı, uzaklaşa uzaklaşa ruhsal bir görece değer taşıyor. Ben şimdi o müdür ile mubassıra da razıyım!

Basit ahlâk kitaplarında bile yazılı değil midir? Ev, okul, ülke, bu üç konut birbirlerinin derece derece büyüğüdür. Öyle ki insan, evinde geçerli olan toplumsal kuralların biraz daha büyüklerini okulda, bunlardan daha büyüklerini de ülkede görür.

Benim küçüklüğümde “ev”de gazete, dergi nedir bilinmezdi. “Okul” da bunların ne demek olduğunu bildirmemek çabasıyla içeri girmelerini engellerdi. Yurt içinde görev yaptığım zamanlarda da bunlardan pek çoğunun kişiler üzerinde, ev, okul içinde bulunmasının cezayı gerektirdiğini öğrendim. Evde ana, baba korkusu varsa okulda müdür, mubassır, öğretmen, çavuş, onbaşı; ülkede de padişah, devlet ileri gelenleriyle daha küçük görevlilerden oluşan büyük ve yaygın topluluğun meydana getirdiği yoğun baskı yönetimi korkusu vardı. Kısacası “baskıya almak”la uslu oturuş, uysallık, yüze gülme, yalvarma genellikle “eğitim” anlamını taşıyordu. Ben de zorunlu olarak bu “eğitim”e göre hareket ediyordum. Fakat!.. Cennet-i Âlâ’ya kadar girip çıkmış olan şeytanlar çevrede çoğalıyordu...

Bu şeytanlar, özellikle bizim eve geldikçe geliyorlar, okulda kitap biçiminde sınıflarda apaçık geziniyorlardı. *Çanta*¹³ adında bir dergi bunların elebaşısı idi. İçinde “vatan”dan, “özgürlük”ten, türlü türlü önemli toplumsal

⁷ Meydan: Ortaoyununun oynandığı alan.

⁸ Palanga: bkz. Not: 7.

⁹ Dümbelek: Üzerine gergin deri geçirilmiş, vurularak çalınan, kâse biçiminde bir çalgı.

¹⁰ İlâmaşallah: Sözlük anlamı “Tanrı’nın istediği vakte kadar” ise de, “Tanrı nazardan saklasın, göz değmesin” anlamına, alay ve küçümseme için kullanılan bir deyimdir.

¹¹ Dahiliye subayı: Askerî okullarda, okulun iç düzenini sağlamakla görevli subay.

¹² Mubassır: Eskiden okullarda öğrencilerin davranışlarını izleyen, düzenin sağlanmasına çalışan görevli.

¹³ *Çanta*: Manastırlı Rifat Bey (1851–1907)’in 1873 yılında çıkardığı dergi. Bu adda ikinci dergi de 1924 yılında yayımlanmıştır.

durumlardan bahisler vardı. Biz bunları hem okur, hem yazar, hem de ezberlerdik.

Sönmeğe üzere bulunan anılar ne kadar alaycı oluyor!.. Sanki insana geçmişten bakıp:

-Aldattık ya! diye dil çıkarıyorlar gibi geliyor!.. Beş on tanesinin yan yana gelerek unutkanlığın o yoğun karanlıkları ortasında el ele, kol kola yaptıkları geriye dönük "raks" ne kadar aşırı coşkulu oluyor!..

.....

Bakın, bir *Çanta* bana neler söyletti!.. Oysa o zamanlarda biz çantada birer keklik imişiz de farkında değildik. İşte ben bu komediye zarfımla, elimde bulunan bu çanta ile girdim.

.....

Çanta, o zamanın gençliği için önemli bir yapıtı. "Yeni fikir", "yeni hayat" adları altında bugün bile özenle söylediğimiz yapmacık, düşünüyü ve yaşamdan bambaşka olan birtakım savlardan bu dergide iz görülmez. Fakat şu birkaç yıl içinde Fransızca karşılığının konusundan pek çok uzak olarak kullanılıp Abdülhak Hâmit, Fikret, Halit Ziya ve benzeri yazar ve ozanlara mal edilen bir çeşit meslek anlamını taşıdığını sandığım "okul" sözcüğüne burada bir yer bulmak gerekirse denebilir ki *Çanta* Namık Kemal okuluna bağlı olanların özelliğini taşır. Ben değil, hiç birimiz kırk yıl böyle bir sözcüğün mecaz anlamını bilmezdik. Okul denildi mi genellikle Taş Mektep, Hafız Paşa Okulu, Kaptan Paşa Okulu, Tezgâhçılar Okulu gibi yapıları anlardık.

.....

Çocukluk bu ya! Dergide *Gönüllü* adıyla yayımlanmakta olan bir oyunu¹⁴ oynamak için birleştik. Fakat nasıl oynadık bilemiyorum. Zaten bilinemez de. Sahne, teneffüşhanede sıraların birer yana çekilmesiyle meydana gelmişti. Mubassır için arkadaşlardan birini kapıya nöbetçi bırakmış, işe başlamıştık.

Birden kapı açıldı. İçeriye müdür, iki mubassır, okulun imamı girmesinler mi? Hepimiz donakaldık. Elbet seyircilere bir şey demediler. Biz oyunculara birer güzel dayak atıldılar, iki gün de kuru ekmeğe yemeğe mahkûm olduk.

Edebiyat yüzünden yediğim ilk tokat budur!

Meğer o zamanda da hafiyelik varmış. Biz kapıya nöbetçi¹⁵ koyduk ama, içimizden biri haber vermiş, imam "kâfir olurlar"ı bastırmış, mubassır

¹⁴ *Gönüllü*: Ahmet Rasim, oyunun yazarını bildirmiyor. Ahmet Mithat'ın bu adda bir romanı vardır, 1896 yılında basılmıştır.

¹⁵ Tiyatro, Ahmet Rasim'in sözünü ettiği çağda, "gâvur işi" sayılır, Türk gençlerinin oyuncu olmaları yadırganırdı. Ahmet Rasim, "kâfir olurlar" sözüyle, bunu anlatmak istemektedir.

köpürmüş, müdür yetkesini göstermek için gösterişli biçimde ve arkasında birçok kişi ile gelmiş, nöbetçiyi bastırması!

Sahnede görünür görünmez yediğim bu dayak beni ağlattı, iki gün aç bıraktı ise de gönlüm yine *Gönüllü*'nün allı pullu bayraklarında idi. Bu oyunu askere gitmek, ülkeye yaramak, sözde durmak gibi hem ahlâkı, hem de gençliğe doğru yönelmiş olan çocukluğu okşadığı için pek çok seviyordum. Şimdi bulup getirselers, belki okumam bile. O yaşta ise bu gibi yazılar bize bilmediğimiz yenilikleri gösteriyordu.

İkinci baltalama, müdür tarafından okulda ne kadar *Çanta* varsa hepsinin toplanması hakkında verilen emirdi. Çare yok, teslim edeceğiz. Bununla birlikte ufak bir kurnazlık yaptık. Hem okuma, hem de yazım kitabı olmak nedeniyle sınıfta beş on tane kadar vardı. Bu beş on derginin her birinden değişik birer forma ayırarak baştan yeni bir takım yapıp sakladık. İlerleme isteğine şiddet ve ceza engel olamıyordu. Müdür bizi ne kadar döverse dövsün, biz, yine saplandığımız düşünceye uymaktan, hatta bu türlü kaçakçılık etmekten vazgeçemiyorduk.

Müdür, dergileri odasına götürüp teslim ettiğimiz sırada kaşlarını çatmış, gözlerini süzmüş, ağzını açmış, bize:

— Ben sizi efendi olacak sanıyordum. Meğer sizin gözünüz oyunculukta imiş. Bir dahasında gözünüzü patlatır, sizi hapislerde çürütürüm!.. diyerek azarladı idi.

(*Muharrir, Şair, Edip, 5-12*)

□

.....

Derken ortaya büyük bir “edebiyat olayı” çıktı. Şimdi olsa “Eski Okul” ile “Yeni Okul”un çatışması derdim.

Yeni açılmış olduğu halde öğrencilerinin ileri gelenlerinden birkaçının bizde tarih ve Fransızca gibi dersleri okuttukları Siyasal Bilgiler Okulunda Recaizade Ekrem Bey adında bir zat *Talim-i Edebiyat* adlı bir kitap yazıyor ve okutuyor ve bu kitapta *Mebâni-ül-İnşa*¹⁶ hakkında birtakım taşlamalar bulunuyormuş!..

— Nasıl?

— *Mebâni-ül-İnşa* hakkında taşlamalar!..

— Ne yetki ile?

.....

Acaba bu kitabı nasıl ele geçirebiliriz!.. Geçirsek de bir görsek!.. Ekrem Bey'in saygıdeğer adımı ilk kez duyuyordum. Diyorlardı ki:

¹⁶ *Mebâni-ül-İnşa*: Şıpka kahramanı büyük Türkçü Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1890)'nın, edebiyat kurallarıyla ilgili yapıtı. İki cilttir. İki kez basılmıştır.

— *Nağme-i Seher* adlı bir de şiir kitabı varmış. Fransızcadan *Mes Prisons*'u¹⁷ çevirmiş...

(Bunu bir türlü anlayamıyordum.)

— Demek ki o da ozan!

— Hem de büyük ozan!

— Mümkün değil!.. *Mebâni-ül-İnşa*'ya taş attığından da belli ki... büyük ozan... değil...

İşte bütün bunlar, o zamanlarda okullara kadar yayılmış olan edebiyat tartışmalarının başlangıcı idi. Sonra gördük ve hâlâ da görmekteyiz ki bu başlangıç birtakım dallara ayrılarak uzun, gülünç, yararsız ve verimsiz, şimdi bile ucu bulunmaz, sonu gelmez güceniklikleri, bu güceniklikler de edebî gelişmemizde bugün görülmekte olan derin durgunluğu doğurarak sürüp gitmektedir.

Gelelim bize!

Biz, bu arada okulda postayı içeriye gizlice sokma yolu bulmuştuk. Bu posta her gelişinde içeriye kaçırdığımız paraların toplamıyla işliyordu. Hademeden Hüseyin¹⁸ adında yaşlıca biri vardı ki yoksulluğundan ötürü paraya düşküdü. Bir paket tütün parası ile kendisini razı eder, dışardan gazete, kitap, broşür, dergi aldırirdik.

Talim-i Edebiyat'ı da bu adam aracılığı ile arattık. Bulduramadık. Anlayabildik ki kitap, Siyasal Bilgiler Okulunda öğrenci sayısına göre basılmış!..

Şimdi ne yapmalı da bunu ele geçirmeli?.. Düşündük, taşındık, Hayrettin Bey'e¹⁹ açmağa karar verdik.

Açtık. Bulmak için çalışacağına söz verdi. Şu halde elde ettik demekti.

Rahmetli, bize notlarımızı basmak için mahallebi yapmak yöntemini de öğretti idi. Sınıfın pencerelerinden birinin sahanlığını "basımevi" yaparak işe başladık. El ayak, tutkal, yüz göz mürekkep içinde çalışıyorduk. Hatta gazete çıkarmaya bile yeltendik idi.

İşte benim basın dünyasına katılımım bu tarihten başlar (1298 /1881).

.....

Özellikle *Tercüman-ı Hakikat*²⁰ gazetesi gizli gizli okula girdikçe birçok konuları öğreniyordum.

Romanlar, ah, o romanlar! Bunları yalnız Ahmet Mithat Efendi yazabilir!

¹⁷ *Mes Prisons*: İtalyan yazarı Silvio Pellico (1789-1854)'nın hapisane anıları. Rezaizade Ekrem Bey bu yapıtı Türkçeye çevirmiş, Namık Kemal de *Mecmua-i Ebüzziya*'da eleştirisini yapmıştır.

¹⁸ Başka sayfalarda bu kişinin adı "Hasan" olarak geçmektedir (*Muharrir, Şair, Edip*, s. 40, 44, 45, 46).

¹⁹ Hayrettin Bey: Darüşşafaka Lisesinin saymanı (*Muharrir, Şair, Edip*, s. 17).

²⁰ *Tercüman-ı Hakikat*: Ahmet Mithat Efendi'nin başyazarlığını yaptığı, 27 haziran 1878'de yayımlanmağa başlayan gazete.

Mithat Efendi rahmetliyi yine Hayrettin Bey'in getirdiği *Letâif-i Rivâyât*'ından²¹, gazetedeki makalelerinden, hele *Hasan Fellah*, *Hüseyin Mellah*, *Pariste Bir Türk*, *Henüz On Yedi Yaşında*, *Yeryüzünde Bir Melek...* gibi yalnız adlarını görüp kendilerini okuyamadığımız yapıtlarından tanıyordum. Hayrettin Bey bu zatın vaktiyle Tuna taraflarında bulunduğunu, Mithat Paşa ile birlikte Bağdat'a gittiğini, *Dağarcık*, *Kırk Ambar* adında dergiler yayımladığını, bir aralık Ebüzziya Tefvik adında biriyle Rodos'a sürüldüğünü, kocaman kafalı, uzun boylu, çok kuvvetli, çalışkan bir yazar olduğunu, çok yazması nedeniyle kendisine "Kırk beygir kuvvetinde bir makine" denildiğini anlatmıştı.

Yine bu aralık *Tercüman-ı Hakikat*'ta birtakım imzalara da rastlıyordum. Bu imzalar bende makale yazarlığı için özel bir istek uyandırıyor. Fakat ne yazabilirdim? Her gün aynı ölçüde dört beş dize söyleyebiliyor idiysem de makalecilik hakkında hiç bir görgüm yoktu. Yazabilsem bile altına ne imza atabilecektim? "Darüşşafaka'dan Ahmet Rasim" desem, Tanrı göstermesin, kovarlar. Demesem makalenin benim olduğunu kimse anlamayacak. Anlaşılmayacak olduktan sonra da boşuna niye uğraşayım?.. Emeklerim boşuna gidecekti... Fakat... Evet. Fakat... Yazmamak elimde değil. Çünkü çeşitli imzalarla gördüğüm makaleler, şiirler, fıkralar beni bayağı hırslandırıyor.

Yine bir gün *Tercüman*'ı okurken bir makalenin altında "A.S." biçiminde iki harf gördüm. Bu ne?.. Bir türlü anlayamadım. Anlayamadıkça merakım arttı. Bir sırasını bulup yine Hayrettin Bey'e sordum, dedi ki:

— Bazı kimseler kendilerini bildirmemek için örneğin "Ahmet Sami" imzasını atacak yerde ilk harflerini yazarlar.

Ya!.. Bu da usulden imiş ha!.. Şu halde ben ne duruyordum? Fakat ne yazayım?.. Belki günlerce düşündüm... Bir şeye karar veremedim... Oysa zaman geçiyordu.

En sonra ünlü gezgin Humboldt'un²² Amerika ormanlarındaki gezile-riyle ilgili kitabından seçilmiş bir parçayı Türkçeye çevirdim. Belki dört beş kez temize çektikten sonra zarfladım. Hizmetkâr aracılığı ile yolladım.

İnsanlıkta garip bir huy var. Kendisine güvenemediği zamanlarda güvendiğini ileriye sürmek ister. Ben de Humboldt'u severdim. Severdim ama düşünemedim ki "Yolu yol ile, ormanı balta ile açarlar".

Aradan bir ay geçtiği halde *Tercüman-ı Hakikat*'ta "A. R." imzalı "Amerika Ormanları" görünmedi.

²¹ *Letâif-i Rivâyât*: Ahmet Mithat Efendi'nin, birisi oyun olan, 25 ciltlik öykü dizisinin genel adı.

²² Alexandr von Humboldt (1769–1859): Ünlü Alman gezgini ve bilim adamı. Orta ve Güney Amerika'da bilimsel araştırmalar yapmış, eşlek (ekvator) bölgesinin bitki yapısı ve hayvanları üzerinde çalışmıştır.

Küstüm. Bereket versin ki kimseye açmamıştım. Bütün bütün rezil olurdum!

(*Muharrir, Şair, Edip*, s. 31-33, 35-37)

Biraz önce saydığım bilimleri ve fenleri öğrenerek okuldan çıktığım zaman ancak on sekiz yaşlarındaydım. Kapısı açılıp da bir daha öğrencisi sıfatıyla girmemek üzere okula veda ettiğim dakikada oldukça güçlü iğreti bir gurur taşıyordum. Bu ruh durumunu asla unutamam. Çünkü “zaman”, sırası düştükçe yüzüme vurur durur.

Evde annem sevincinden ağladı. “Kara annem²³” acelesinden bir iki tabak kırdı. Komşular göz aydına geldiler. Kimi “aferin”, kimi “maşallah”, kimi “Allah bağışlasın”, kimi “Darısı benimkinin başına” dedi.

İki gün sonra bir “çitkırıldım” olmuşum. O zaman İştayn²⁴, Tiring²⁵ yoktu. İstanbul’un en büyük hazır giysicileri Mahmutpaşa yokuşunda toplanmıştı. Annem gömlek, fanila, don, çorap gibi şeyleri bir ay öncesinden hazırlamıştı. Giysi hazır olunca giyindim. Rastlantıya bakın ki potinim de gıcirtılı düştü. Yürüdüm mü cart curtumdan geçilmiyordu. Gözde gözlük, belde altın saat, sağ elde başı savatlı²⁶ baston, ceketin sol küçük cebinde nazarlık mavi ipekli mendil, yeleğinin üst cebinde çöretotu, tuğla rengi halis ibrişim, kesede kırk elli kuruş, altın kaplama kol düğmeleri, plastron boyunbağının²⁷ meydana getirdiği üçgenin tepesinde inci iğne olduğu halde doğruca Kadıköy’e geçerek enişte beyime, halam hanıma el öpmeğe gittim.

Halam çok saftı. Beni geçerken görmüş ama tanıyamamış. Sinirden olacak, yüzüme bakıp bakıp kahkahalarla gülüyordu. Akşam eniştem de pek çok ilgilendi. *Nedim Divanı* ile *Müntahabat-ı Nazif* ciltlerini armağan etti. Beni Hazine-i Hassa’ya²⁸ yazdırmaya söz verdi ise de okulun özel tüzüğü gereğince telgrafhaneye ya da Gümrük Bakanlığına memur olacaktım²⁹. Fakat her nedense “memurluk” hakkında hiç bir hevesim yoktu. Ben başka bir kafada idim. O anlayışı sanki kendime mal edinmiştim.

Okulda oturmak alışkanlığı, bir süre evde oturmak, çalışmak, özellikle çeviri ve yazı gibi şeylerle uğraşmak tutkusuna dönüşüyordu. Oysa yazdıklarımı ne annem, ne kara annem, ne de beni çocuğu gibi seven komşu

²³ Kara anne: Eskiden, Afrika’dan getirilip bir eve kapılanan kara derili halayık.

²⁴ İştayn: İstanbul’da, Karaköy’de giyim eşyası satan ünlü mağaza.

²⁵ Tiring: bkz. Not: 24.

²⁶ Gümüş üstüne işlenen kara nakışlar.

²⁷ Plastron boyunbağı: Kolalı gömlek üzerine özel biçimde bağlanmış kravat.

²⁸ Hazine-i Hassa: Devlet maliyesinin dışında, padişahların kişisel gelir ve giderleriyle ilgili örgüt. Sarayın bütün masrafları ve sarayda görevli olanların ücretleri bu hazineye ödenirdi.

²⁹ Darüşşafaka’yı bitirenler, yalnız Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü ile Gümrük Bakanlığında görev alabilirlerdi. Ahmet Rasim bunu belirtmek istiyor.

Hacı Nine anlayabilirdi. İçine katıldığım büyük toplulukta ise henüz tanıdık hiç kimse yoktu. Bununla birlikte çaresini buldum.

(*Muharrir, Şair, Edip*, s. 67-68)

Gazetecilik denilen ve bizde genellikle “basın” anlamını kapsayan alanda ilk kez girdiğim yer *Ceride-i Havadis*³⁰ yazı ailesiydi. Buraya ünlü Baba Tahir’in³¹ aracılığıyla girdim. Baba, o sırada pek genç, uzunca, zayıftan hallice, beyaz yüzü üzerine iki kalın kara kaş ile iki kara göz çekilmiş, ilk karşılaşmada kendisini sevdirecek biçimde güzel konuşma yeteneği vardı. O sırada *Bahar* adında bir dergi çıkarmak girişiminde bulunuyor, hatta eski Millî Eğitim Bakanı Kemal Paşa rahmetli ile Rezaizade Ekrem, *Tarik* gazetesi başyazarı Sait Beylerden birer yazı koparmış, sevinip duruyordu. Onu nasıl olup da tanıdığımı hatırlayamıyorum. Her halde girgin huylu olması nedeniyle çaycı Hacı Reşit’te ya da başka bir kıraathanede³² görüşmüş olacağım. Ben de ona gazeteciliğe olan eğilimimi anlatmış bulunacağım ki bir gün bana:

— *Ceride-i Havadis*’te çalışır mısın? dedi. Verdiğim olumlu yanıt üzerine kalktık. Doğruca Tomruk Dairesi kapısından girerek sağda merdivenle çıkılır bir düzlüğe, ondan sonra da başka bir kapıdan kırık dökük bir merdivene geçerek çıkmağa başladık. Merdiven bir oda kapısının biraz önünde bitiyordu. Bizim gelişimiz sırasında fessiz kalan saçları karmakarışık, ihtiyar, bıyığı sakalı bellisiz, gözleri az kanlı, fakat bakışları sanki dönük, ceketsiz hatta pantolonsuz, çorapsız biri orada duruyordu. Tahir doğruca gitti, elini öptü. Bana:

— Hepimizin hocası ozan İsmet Beyefendi³³ diyerek elini öpmemi işaret etti. Öptüm. Oldukça pis bir koku duyuyordum.

— Pekâlâ! Pekâlâ! diyerek çekildi. Oda kapısını kapadı. Biz karşılıklı iki oda ile merdiven üzerindeki genişçe bir sahanlık ortasındaki bomboş, kirli pencere camlarının birkaçı kırık bir sofadan sola doğru yürüyorduk. Orta boylu, yuvarlak yüzlü, esmer, top sakallı, bir eliyle sakalını tutmuş biri karşımıza çıktı. Tahir hemen yerle temenna³⁴ ederek:

³⁰ *Ceride-i Havadis*: William Churchill adlı bir İngilizin 31 temmuz 1840’ta çıkardığı gazete. Yirmi dört yıl yayımlandıktan sonra kapanmış, sonra bir başkası tarafından aynı adla yeniden çıkarılmaya başlanmıştır. Ahmet Rasim’in yazarları arasına katıldığı *Ceride-i Havadis* bu ikincisidir.

³¹ Baba Tahir (1864–1909): Adı karanlık işlere karışmış bir gazetecidir. *Servet* gazetesiyle, haftalık *Malumat* dergisini ve günlük *Malumat* gazetesini çıkarmıştır.

Ahmet Rasim’in *Şehir Mektupları* bu gazetede yayımlanmıştır.

³² Kıraathane: İçinde, gazete ve dergi bulundurulana, iyi döşenmiş, genişçe kahve.

³³ İsmail İsmet (1842–1884). Burada söz konusu olan, Müstecabzade İsmet değildir (bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, cüz 4, İstanbul 1937, s. 710–712).

³⁴ Temenna: Eli başa götürerek verilen selâm.

— Dün söylediğim Rasim Efendi! diye beni gösterdi. Güler yüzlü bir zat!.. Dili peltek olmakla birlikte hafif hafif söyleyerek:

— Abdurrahman Efendi'ye götür! dedi. Karşiki odaya geçtik. Oda oldukça geniş, ortasında büyük bir tahta masa, onun geniş yanında önünde bir yığın kâğıt yazı yazmakta olan, kalıpsız fesi başında, krem rengi bir dal pardesü sırtında, bacak bacak üzerinde biri oturuyordu. Biz gelince başını kaldırdı. Az şehlâ gözlü, miyop, çökük yanaklı, kara sakallı, sağ omuzuna doğru çarpıkça biriydi.

— Efendiyi Mehmet Efendi yolladı, dedi. Bana dikkatli dikkatli bakıyordu. Sonunda dedi ki:

— Hangi okuldansınız?

— Darüşşafaka'dan!

Durdu... Neden sonra:

— Nereye devam ediyorsunuz?

— Telgrafhane fen kalemine³⁵!..

— Peki!.. (Bir iskemle göstererek) Oturunuz... Fransızca bilir misiniz?

— Biraz!..

Köşeye doğru bakarak:

— Salih Efendi!.. Efendiye bir yazı verin de Türkçeye çevirsin, görelim.

Ben odaya girdiğim halde Salih Efendi'yi görmemiştim. Ta köşede bir koltuğa oturmuş, yüzünü bir gazete ile örtmüştü, Abdurrahman Efendi'nin seslenmesi üzerine gazeteyi indirdi. Tık nazca, koca baş, çıkık alın, basık burun, sarı bıyık, sakal bir zat gözlüğünü çıkararak vaktiyle *Phare de Bosphore*'den çizmiş olduğu bir iki haberi gösterdi.

O ana kadar Fransızca kitaplardan, dergilerden başka hiç bir gazete almamıştım.

İş kötü!.. Yazıya göz gezdirdim. Kasımpaşa deresinden söz ediyor ama ara yere bir şeyler sıkıştırmış ki benim için anlamak olanağı yok!.. Evirip çevirdim, düzgün bir anlam çıkaramıyordum.

İkincisine baktım. "Büyük Köprü" sorunu. Aklımı topladım, bir daha okudum, bunu anladım, kalem kâğıdı aldım. Çevirmeye başladım. Anlamı iki üç satıra sığan, bir onarım haberi idi. Yazdım, Salih Efendi'ye göturdüm. *Phare de Bosphore*'u istedi. Bir ona baktı, bir benim çeviriye!.. Bir de Abdurrahman Efendi'ye!.. Ben yine bir yargının baskısı altında kalmıştım. Salih Efendi dedi ki:

— Daha alışır!..

Abdurrahman Efendi suratını astı. Vay!.. Eliyle kaşını, bıyığını, sakalını karıştırdıktan sonra:

³⁵ Kalem: Daire, büro.

— Biz müdürden ne istiyoruz, o bize ne yolluyor!.. Siz, Avram Efendi Babiâli adamlarınızın³⁶... Zamanında gelip gidemiyorsunuz... Oysa gazete geç kalıyor... Burada yerli bir çevirmen ister!.. Hem işbilir, yıllarca gazetelerde çalışmış olmalıdır. Efendi oğul ise daha çocuk sayılır... Ben şimdi yanıtı diyeceğim³⁷. Böyle iş göremem!.. dedi... Kızgınlıkla yerinden kalkarak sofaya, oradan da karşıki odaya gitti. İşitiliyordu. Abdurrahman Efendi yanıtı dikiyordu. Ne uğursuz ayağın varmış, gelir gelmez basımevi karıştı. Odadan üç kişi çıktı. Birini henüz tanımıyordum. Uzunca boylu, zayıf, sanırım kumral sakallı, yalnız diliyle değil eliyle de konuşuyor, Abdurrahman Efendi'yi istifasından vazgeçirmek istiyordu.

Yeminler, söz vermeler birbirini izliyor, arkasını sıvıyor, sakalını öpüyor, ellerinden tutuyordu.

Tahir'in yüzüne baktım. Yavaşçacık dedi ki:

— Müdürün kardeşi Ömer Efendi!

Abdurrahman Efendi çabucak yumuşadı. Ömer Efendi ile birlikte bizim odaya girerken:

— İki gün daha sabrederim. Sonra benden günah gider!.. diyordu.

.....

Yerine oturunca yine önceki kapanma durumunu alarak iri iri yazmağa koyuldu. Biz Tahir ile kalktık. Zaten vakit ikindiye geçiyordu. Birer selâm vererek odadan çıktuktan sonra yine Mehmet Efendi ile karşılaştık. Elinde on on beş mecediye³⁸ olduğu halde çıktığımız odaya girdi. Paraları Abdurrahman Efendi'nin önüne bırakıp döndü. Bana:

— Sen gel oğlum, çalış... dedi. Ömer Efendi de gelmişti. Yine aynı konuşma biçimiyle:

— Bana bak oğlum... Burası verimli yerdir, sadrazam³⁹ Sait Paşalar, Vefik Paşalar, Ârifî Paşalar, Şinasiler, Münif Paşalar... hep buradan yetişmiştir. Sen gel. Çalış. Bak burada ozan İsmet Efendi gibi büyük bir öğretmen var, ondan da yararlanırsın, diye yüreklendiriyordu. Gerçekten İsmet Efendi yine o kapıdan çıkageldi. O da biraz önceki kılığı ile idi.

Elindeki şişeyi Mehmet Efendi'ye uzatarak:

— Konyak alsınlar!.. emrini verdi.

Merdivenin trabzanını tuta tuta indi. Kafamda yer etmiş olan büyük bir gerçeğe ermiş idim: Büyük ozanların hepsi de içki düşkünü olurmuş!..

Bundan başka okuldan beri arzuladığım mesleğin de birinci basamağına çıkmıştım!.. Artık bana:

— Neredesin? diye kim sorsa:

— Telgrafhanedeyim, demeyecektim!

³⁶ Babiâli adamı: Ağır çalışan, işleri hızlı yürütmeyen kişi.

³⁷ Yanıtı dikmek: Sertçe karşılık vermek.

³⁸ Mecediye: Yirmi kuruş değerinde gümüş para.

³⁹ Sadrazam: Başbakan.

— *Cerîde-i Havadis*'teyim! diyecektim.

Akşamı olayı anneme anlattım. Durdu. Biraz düşündükten sonra dedi ki:

— Sakın kalemini⁴⁰ bırakayım, deme!

Ben de durdum. Kuşkulandı. Yine dedi ki:

— Bizim gözlüklü Mustafa Bey'den bilirim. O da pek çok zaman gazetecilik ettiydi. En sonra yararsız olduğunu anladı da çekildi. Taşraya gitmek zorunda kaldı. Sakın kalemini bırakma!

— Bırakmam! dedim ama dudaklarımla dedim. Ben istiyordum ki bütün gün basımevinde çalışayım, işe alışayım da yazar, hatta başyazar olup sivrileyim! Evet sivrileyim!.. Oysa yamyassı kaldık!..

(*Muharrir, Şair, Edip*, s. 89-96)

Sadeleştiren: Hikmet DİZDAROĞLU

— Danıştay Başkanı Sait Paşa'nın valilikle taşraya gönderilmesi hakkında tereddüt göstermişsiniz. — Keşke ağzım kapansaydı da söyleyemeydim. — Tereddüdünüz padişah hazretlerinin isteklerine uymadı, merasim köşkünde oturmanız ve görev yapmanız, yanınıza bir ya da iki kişi de almanız emredildi.

Merasim Köşkü mü? Çit Köşkünden ne farkı var? Bir kişinin valiliğe atanmaması hakkında bir düşünce ileri sürmek, verilmiş kararı değiştiriyor. Bundan başka Merasim Köşkünde oturmayı gerektiriyor... Paşa Hazretleri demişler ki:

— Buralarını düşündükçe umutsuzluğa düştüm. Eğer düşmanca birtakım fitnelemeler yapılmış olup da Padişah Hazretlerinin benim için güvenleri eksilmiştense bazılarının istemedikleri valiliği övünçle ben büyük bir istekle ve teşekkürle kabul ederim.

İzzet Bey gidiyor. Ne ertesi, ne de daha ertesi gün hiç bir haber ve emir çıkmıyor. Fakat daha ertesi gün yine İzzet Bey gelerek Merasim Köşkünde kalmakla görevlendirildiklerini kesinlikle bildiriyor. Paşa Hazretleri âdeti üzere özürlü olduğunu ileri sürüyor.

— Geliniz bunu şarta bağlı olarak kabul ediniz.

— Şarta bağlı ne demek?

— Beş gün için.

⁴⁰ Kalem: Burada, daire, büro anlamına.

— Şarta bağlı olarak kalamam. Özürüyüm. Siz bugün padişah yakınlarının en sözü geçenisiniz. Herkes mevki kapmak ve yükselmek için size baş vuruyor. Benim sizden ricam da şu teklifin ortadan kaldırılmasıdır. Eski dostluğumuz adına buna çalışmanızı rica ederim. Bir de köşkte ne için oturacağımı şimdi anladım.

— Önce de üstü kapalı bilirdim ya. Devletlerin Padişah Hazretleri hakkında kötü niyetleri vardır, diye Kâzım Bey'in Almanya elçisinden aktararak söylediği söz padişahın zihnini pek rahatsız etmiştir. Şimdi de gemiler meselesi çıktı. Bunların gelişi Alman elçisinden getirilen haberi gerçekleştirmek içindir diye düşünüyorlar. Sizin de elçiler katında, halk arasında sözünüzün geçmesi ve etkiniz var (!). Bundan ürküyorlar. Sizi hapsetmek istiyorlar. Ben düşüncelerini değiştirmeye son derece çalıştım. Hatta kendiliğimden olarak, dedim ki:

— Efendim, Sait Paşa diyor ki, ben sağ ve salim oldukça Efendimize bir şey olmaz (!). Bir de Kâzım Bey'in söylediği şeyin aslı astarı yoktur. Eğer aslı çıkarsa beni asınız. Lâkin inandırma isteklerim bir işe yaramadı. Fakat ben o inançtayım ki (Bakalım Paşa Hazretleri o kanıdalar mı?) çok sürmez, sizi salıverir. Bunu kabul etmelisiniz. Aman Ali Bey'in (sadrızamın oğlu) başı için beni ele vermeyin.

— Uyarmanızdan dolayı teşekkür ederim. Fakat şu hapis meselesini geçiştirmeye çalışmanızı da ayrıca rica ederim. Halim gösteriyor ki, -günden güne dermansızlığım artıyor - hastayım. Bedenî özrümü ileri sürebilirsiniz.

— Hastayım diyor dedim, hatta artık ihtiyarladım diyor dedim. Fayda vermedi. Daha gençtir, diyorlar.

— O halde Merasim Köşkünde oturmamın düşünceme uymadığını söyleyiniz.

— Fakat bu kesinlikle rettir; sizin için kötü olur. Birkaç gün için kabul ediniz; çok sürmez sizi salıverirler.

— Çok geçmeden hapislikten kurtulacağım yargısına neye dayanarak varıyorsunuz? (Bu tanımlamaya dikkat buyurulsun.)

— Çünkü ortaya bir olay çıkıyor. Bakıyorsun ki bir kıyamettir kopuyor. Ortalığın altı üstüne gelecek sanılıyor. Bir de bakıyorsun ki birkaç saat sonra durum düzeliyor. Aklı erenlerin vardıkları sonuç hep bu yoldadır.

Bununla birlikte Paşa Hazretleri bu sözleri, ne gerçek bir ölçüye dayalı, ne de yapılması ileriye görüş kuralına uygun olmamak şeklinde kabul ediyorlar. Bu konuda kişisel denemeleri de önemli işlerde düşüncelerdeki değişikliğe imkân olmadığını gözlerinin önüne seriyor. Bu nedenle diyorlar ki:

— Bu teklifi kabul edemeyeceğimi kesinlikle özür dileyerek bildiriyorum.

İzzet Bey cevap olarak:

“Elçiye zeval yoktur” anlamında bir âyet söyleyip kalkıp gidiyor.

.....
Paşa Hazretleri burada anlatılması uzun sürecek on yedi belgenin yardımı ve buna eklenen olayların ışığında anlıyorlar ki, köşkte oturma önerisi sağlam bir amaca dayalı olamaz. O halde yurttan uzaklaşmaya ve göç etmeye karar veriyorlar.

1893 yılı kasım ayınının 22. çarşamba günü ikinci vaktinden biraz sonra İngiltere elçiliğine gidiyorlar ki sarayla aralarındaki dehşetli komedi bundan sonra başlıyor.

İngiltere Elçisi onu iyi karşılıyor. Hatta ertesi günü Lord Salisbury' dan gelen ve kendilerinin kraliçenin misafiri olmak üzere kabul edildiklerini bildiren bir telgraf gösteriyor.

Elçinin Paşa Hazretlerini görür görmez söylediği söz de anlamlıdır.

— Hayatınız tehlikede mi?

Fakat bu sözün öncesi var. Bunu yine anıların şu satırlarında görüyoruz:

“Sadrazamlıktan ayrılışımdan bir süre önceydi ki, Hariciye Müsteşarı Artin Paşa, gece vakti evime geldi. Padişah Hazretlerinin bana güvenik olduğunu; yakında bazı sebepler uydurularak büyük bir tehlikenin içine itileceğimi söyledikten sonra ‘İngiltere elçisi de bunu biliyor ve hakkınızda hazırlanan haksız hazırlıklardan üzgün’ demişti. Görevden uzaklaştırılışımın sebebi sorulduğunda:

‘Ermenistan ıslahatı için devletlerin verdikleri tasarıları desteklemenize güvenmiş. Padişah Hazretleri sizi on yıl görevden uzaklaştırdıktan sonra sadrazamlığa getirdiğinde her emrine uyarınız sanıyormuş. Siz ise istenilmeyen ıslahatla işe başladınız.’ yollu konuşmuştu. Ben ise Artin Paşa'nın sözlerinin doğruluğuna inanmamıştım. Hatta birçok vakitten beri Padişah Hazretlerinin Artin Paşa'ya ve onun da Padişah Hazretlerine küskün (!) olduğu işitildiğinden Paşa'nın bana gelmesini, beni kışkırtma isteğine yormuştum.

İşte Paşa Hazretleri Sir Filip Kürri'nin:

— Hayatınız tehlikede mi? demesiyle Artin Paşa'nın sözlerinin doğruluğuna inanıyor.”

Paşa Hazretleri, başka elçiliklere baş vurmayıp da niçin İngiltere elçiliğine baş vurmuşlar?

Sorulmasını kimsenin düşünmediği bu konuya Paşa Hazretleri yine kendileri cevap veriyorlar ki; kişiliklerden belli olacak psikolojik durumların ayrıntıları için benzeri olmayan bir örnektir.

Diyorlar ki:

... “Kaldı ki yukarıda anlatılan yardım araçları elbette ne Rusya ne de Fransa elçilikleri olamazdı. Sayısız belgelerle ispatlanmıştır ki şimdiye

kadar hiç bir devletin politikasına devletimizin ve yurdumuzun yararlarına aykırı olarak eğilim göstermedim. Ancak ülkenin yararları temelleri üzerine bir politika izlediğim halde düşmanlık yüzünden Rusya tarafı olmakla suçlandırılıyordum. Bu söylentiler etkisiyle halkın gözünde de güç durumda bulunuyordum. (Salt kuruntu!)”

Dikkate değer ki Paşa Hazretleri bu vatanseverce itiraflarından sonra özellikle İngiltere Elçiliğine baş vurmalarını gerektiren günün sebeplerini ve ilgilerini de açıklıyorlar:

... “Benim savaş çıkmasını kolaylaştırmam için Rusya tarafılığı tezini pekiştirmek ve hem de ikili antlaşmanın (O zaman İngiltere yoktu.) sanki padişahın yararlarına aykırı olarak kullanılmasına buraca çaba gösterildiğine ve buna alet olanlara benim başkanlık ettiğime dair kasten uydurulan ve yayılan zan gerçek olarak güçlendirildi.”

Bununla birlikte bunların hiç biri aşağıdaki zorlayıcı sebepler kadar güçlü değildir. Çünkü, yazıyorlar ki:

“Rusya’nın kendine baş vuranları geri çevirmekteki usulü ve yolu bilinmektedir. Fransa da bugünlerde özellikle Doğu işleri konusunda Rusya ile görüş birliği halinde bulunuyor. Bu elçilikten başka bir araca baş vurulması da yer ve zaman bakımından güçlük gösteriyordu. İngiltere Elçiliğine baş vuruşun sebepleri bunlardır.”

Paşa Hazretlerinin elçiliğe sığındıklarının haberi daha o gün İstanbul’da mahalle kahvelerine kadar yayılmıştı. Benim hatırladığım herkesteki sıkıntılı şaşkınlıktan başka bir şey değildir. Yani asıl olayın kendisine kimse önem vermemişti. Çünkü elçiliğe baş vuruş, Avrupa’ya kaçış zamanın öyle bir modasıydı ki, sonunda baş vuran yahut kaçan için, istenilen birtakım şeylerin elde edilmesi ihtimali hemen yüzde doksan dokuzdu. Bundan dolayı Paşa Hazretlerinin İngiltere Elçiliğine baş vuruşundan çok, ne istemiş de verilmemiş olduğunu anlamak merakı o günlerin en çok konuşulan konularından oldu. Bununla birlikte o zaman pek kalın perdeler altında duran kamuoyu, Paşa Hazretlerinin sığınması olayından bir bakıma memnun görünüyordu. Eski Hakan’ın belki bu kaçışlardan bir şeyler anlayabileceği sanısı doğuyordu. İkinci derecede olarak da zaten herkesten kopmuş olan güveninin bütün bütün desteksiz kalarak bu durumun kendisini kuruntuların baskısı altında ezeceği ve ulusun, hiç olmazsa tinsel bir ceza ile amansız düşmandan öç almış olacağı birbirini iyi tanımış olanlar arasında söyleniyordu.

Paşa Hazretleri o gün İstanbul’dan çıkıp gitmeye davranmış iseler de imkân elverişli olmadığından ertesi gün elçilik emrinde görevli istasyonlerle gidilmesi elçilikte kararlaştırılmış. Fakat gece saat üç sularında Hariciye Nazırı Tevfik Paşa gelerek geri verilmesini istemiş; elçi de müzakere sonucunda bu isteği reddetmiş. Tevfik Paşa, kendilerini görmek isteyince ona da:

— Göç etme düşüncesinin zorunlu sebeplerini sadrazamlığa yazdım; o halde kendileriyle konuşmaya sebep yoktur, anlamında cevap gönderilmiş.

Elçilik ise istasyonerin¹ Bahriye Nazırlığınca gönderilen sandallarla her yönünden çevrildiğini o sırada haber alıyor ki meselenin komik olan yönlerinden biri de budur.

Elçilik işliyor: Gece yarısından sonra Tefvik Paşa ile Danıştay Başkanı Sait Paşa geliyorlar. Konağa dönmeleri için padişahın emrini bildiriyorlar. Paşa Hazretleri de özürlerini bildiriyorlar. Bu iki vezir, elçilikten sonra Beyoğlu Mutasarrıflığına da uğrayarak gizlice çıkıp vapura girememesi ile ilgili tam bir gözetlemede bulunulması için tembihlerde bulunuyorlar. On beş dakika sonra Beyoğlu'nda bir:

— Dur arabacı! dır gidiyor. Ertesi gün altı devletin elçileri Fransa Elçiliğinde toplanıyorlar. Paşa Hazretlerinin Avrupa'ya gitmelerine engel olunmaması hakkında konuşuyorlar. Elçinin biri işe karışılmaması düşüncesinde bulunuyor. Sonunda uyuşma olmuyor.

Daha ertesi gün Avusturya Elçisi Baron Dökalis elçilerin en eskisi olduğu için, İtalya Elçisi Mösyö Patse vicdanının emrine uyararak gelip görüyor.

Hulâsa iş kendi kendine büyüyor. Baron Dökalis dönüyor. Avrupa'da Osmanlı ülkesinin siyasî meseleleri ile uğraşmayacakları üzerine garanti vererek ve gidişleri çıkarılan engellerin doğru olmadığını bildiren bir yazıyı arkadaşları ile konuştuktan sonra, Babıâli'ye verildiğini bildiriyor. Sözü geçen bu bildiri, sarayda toplanan Bakanlar Kurulunda inceleniyor. Tabiatıyla gidişe izin verilmemesi görüşü üstün geliyor. Hatta konuşanlardan bazıları, Paşa Hazretlerini götürecek vapurun boğazdan çıkmasına engel olunmasını bile uygun buluyorlar. Rusya Elçisi Mösyö Nlidof Cuma Selâmlığından sonra Padişah Hazretlerini göreceğinden bir diyecekleri olup olmadığını sorduruyor.

En sonunda mesele önemli bir düğüm çevresinde toplanıyor: Paşa Hazretlerini yargılamak.

İngiltere Elçisi bu görüşe şöyle bir karşılıkta bulunuyor:

Paşa Hazretleri değil mi ki İngiltere Elçiliğinde bulunuyorlar. Yurt dışındalarmış gibi yargılanabilirler. Bu yargılama Osmanlı mahkemelerinde olamaz. İngiltere'den gelecek yargıçların önünde olabilir...

Bu yargı akan suları durduruyor. Mabeyn'i büyük bir telâş alıyor. Paşa Hazretlerini Avrupa'ya gitmekten vazgeçirmek için "büyük ricalar" ve haklarında "kötü niyetler" meydana gelmeyeceği üzerine "çeşitli belgeler" gösterilmesine mecbur olunuyor: Eski Hakan Feraşet Vekili "Esat" Efendi ile yakınlarından Ragıp ve Esvapçıbaşı İsmet Beyleri elçiliğe gönderiyor.

¹ İstanbul'daki elçiliklerin güvenliğini sağlayan savaş gemisi.

Paşa Hazretleri önce bu kurul ile görüşmeye yanaşmıyorlar. Fakat elçilik tercümanı Feraşet-i Şerife vekilinin elinde bir *Kur'an-ı Kerim* olduğu halde gelmiş olduğunu bildiriyor. Yüce *Kur'an'a* saygı olarak yalnız onu kabul ediyorlar.

Manzara:

Elçilik Başkâtibi M. Elyot ile elçilik memurlarından bazı kimseler bir yanda duruyor. Esat Efendi, ortaya geliyor:

—Padişah Hazretleri aptes alarak Kible'ye yöneldi. Ben de emirleri ile aptes aldım ve Kible'ye döndüm. Padişah Hazretleri, karşısında bulunan *Kur'an-ı Kerim'e* el koyarak evinize dönerseniz hakkınızda hiç bir zarar ve eziyette bulunmayacağına yemin etti². O *Kur'an-ı Kerim* ki işte üç kez öpüyor ve burada lâıyk olduğu yüce yere koyuyorum. Buna el basarak, Halife'nin Kible'ye karşı ettiği yemini, onun adına size iletiyorum.

M. Elyot bu sözleri elçiye; elçi de Almanya, İtalyan, Fransa, Avusturya, Rusya elçilerine yazılı olarak bildiriyor.

Paşa Hazretleri, bu yemin töreninin ciddiliğine inanmıyorlar. Hatta ben bile inanmadım. Fakat iki hal kendilerine zor durumda bulunuyor gibi geliyor:

Biri, konaklarının kapısına asker nöbetçiler konularak ne içeri ne de dışarıya kimse bırakılmadığı gibi, yiyecek ve başka şeylerin de araştırmaya bağlanmış olduğunu elçilikçe haber alması, öteki de geniş halk yığınlarının kışkırtılarak, vapura girilirken hükümet adına değil, ayaktakımı yapıyor-muş gibi saldırma tasarımlarının işitilmesi ki bu son bölüm tam bir kuruntudur.

Zaman bu anıları, bu tereddütleri, bu töhmetleme ve kurtarma için gösterilen bu yargılamaları, ulusun baskı vuruşları ile ezilerek halinden bıkkın, geleceğinden umutsuz kaldığı o zamanlarda ona bir yaşama soluğu vermemekten doğan sorumlulukları, günahları tarihe aktarınca bilmem ki o zaman nereye kaçacağız? Nasıl geri döneceğiz?

Yemin etme olayı elçilikte olurken halk arasında bununla ilgili zerre kadar bilgi yoktu. Yalnız ertesi günü gazetelerin iki satırla yazdıkları dönüş olayı Eski Hakan'ın bir başarısı gibi sayıldı. Hatta:

— Bunun böyle olacağını ben daha o gün söylemişim, diyenlerin sayısı birdenbire çoğalır idi. Biraz sonra ortalığa sanki bir dalga geldi. Olayların birtakım çerçöpünü alıp götürdüye döndü. Bununla birlikte siyasi falcılar şurada burada zayıf birer yankı bırakan:

² Meşrutiyetin başlarında da anayasanın ve ulusun özgürlüğünün korunması için böylece yemin etmiş olduğunu şeyhülislâm, o vakit şeyhülislâmlık dairesinde toplanan kimselere söylemiş ve Eski Hakan adına yemin etmişti (yazarın notu).

—Görürsünüz, bir aya kadar sadrazamlığa gelir! görüşünde bulunmaktan geri kalmıyorlardı. Gerçekten de görüşlerinde doğru çıkmışlardı ama zamanı iyice kestirememişlerdi. Çünkü Paşa Hazretleri bir ay sonra değil, yedi yıl sonra altıncı kez sadrazamlığı elde etmişlerdi.

Sait Paşa Hazretlerinin Eski Hakan ile iş konusundaki karşılaşmalarını ve ilişkilerini anlatan yukarıdaki yazıların aracılığı ile de anlaşılıyor ki, adı edilen işler ve ilişkiler, âdeti birinin kurduğu tuzağa ötekinin yakalanmamak için harcadığı uyanıklık çabasından ibarettir. İkinci cilt (*Hatırat*) ise bunların daha çok gelişerek aldığı benzer ve aynı cinsten şekillerin çeşitleri ile doludur.

(*İki Hatırat Üç Şahsiyet*, İstanbul 1332, s. 191-203)

Sadeleştiren: İbrahim OLGUN

Hayatı bir günlük biçiminde deftere geçirmek ne kadar güç, ne kadar sıkıntılı. İnsan, bir muhasebeci gibi günlük işlerini sırasıyla yazacak, zaman zaman toplayacak, hesap soracak olursa, gerçi yaşayışının gidişini öğrenir, ama o kadar anının içinden nasıl kurtulur? Ben geçen ömre değil, yok olmağa yüz tutan anılara acırım. Onun için çoğunu yazar, yayımlar, zaman zaman okuyup, bir duygunun özeti haline getirdiğim hayatımın bütün değişmelerini göz önünde bulundururum.

Ömr-i Edebi on iki yıllık anıların resmedilmesidir. Geçip giden hayat, betimlemenin bu dar sayfalarında karmakarışık yatacak, boğazlanırcasına çalışmadan başka bir şey olmayan şu karalama eskimiş, heveskâr bir beynin görüp geçirdiklerinin özü olarak, belki bizden sonra gelenlerin ellerinde gezecektir. Kim bilir? Ola ki, edebiyata ilişkin bir gerçek bunların altında uykuya varmıştır. Ola ki bir duygu, üzüntü konusu olan bu yaşama biçimleri arasında dolaşıp durmaktadır. Yalnız şurası kesindir ki içlerinde beni bildirecek, bütün yaşamını yazarlığa adanmış sıradan bir tilmize usta eleştirmenin dikkatini çekecek şeyler vardır. Kimi zaman bir çığlığın – ki öteki sayfalarda onun doğmasını gerektiren ezici nedenler açıklanmıştır – burada, boş, anlamsız olan iç paralayıcı bir yankı gibi satırdan satıra yansiyarak yok olduğu görülür; kimi zaman sevinç veren bir dizenin – ki vicdanın bilmezlenmesi diye adlandırdığım, bir kaygının geçici dinginliği sırasında ağızından çıkarak burada bir kabul yeri bulmuştur – kayıtsız, başıboş bir duygu gibi ötede beride dolaşamayarak uyuşup kaldığı anlaşılır.

(...) Her *Ömr-i edebî* gibi bu da namuslucadır. Gerçekliği anlatımından, güven vermesi yararlı olma isteğinden – kuşku vermeyecek bir biçim-

de – anlaşılın böyle ömürlere edebiyat anlamının yüklenmesi herkes için bir haktır, apaçık bir haktır. Üstelik adının biçimi bile Batının yeni akımlarından alınmıştır. Bu hakkı Batıya veren doğalcılık (naturalizm), imtiyaz hakkını neden Doğuya ulaştırmasın?

(Ömr-i Edebî, “Önsöz”den)

Anamın sevgisini iyiden iyiye duymaya başladığım günden beri kafamda belli belirsiz bir soru biçimlenmişti. Kendi kendime:

—Bu kadın neden beni bu kadar seviyor, diyordum.

Gözümde biriken bir damla yaş, onun gözlerinde bir keder yağmuru, yüzümde görülen bir karamsarlık belirtisi, onun yüzünde acılı bir sararma, vücudumda beliren bir hastalık onun zayıf vücudunda, düşüncesinde, yüreğinde tam bir bitkinlik, davranışlarımda ansızın ortaya çıkan bir düzensizlik onun beyninde bin türlü kuruntu doğurur; gülersem o, bu sevince alışmış gibi beni seyrederek ve inceleyerek yine beni düşündüğünü gösteren davranışlarda bulunur; oynarım, dalgın olduğum bir sırada düşebileceğimi, bir yerimin ağrıyacağını söyler. Otursam, sürekli olarak “Niye oynamıyorsun, canın mı sıkılıyor?” diye sorar, uyusam soluğumu dinlercesine ufak bir kıpırtımdan üzüntü duyar. Bunları gördükçe, bu durumlar birbirini izledikçe bu sevginin kaynağını somut olarak kavramak isterdim. Kendisine sorardım. Sıradan, yalın bir cevap verirdi. Ben sordukça o da bana:

—Evlâdımsın, derdi. Bu cevap bana ne anlatabilir? Anlatsa anlatsa, “insanlar kendi çocuklarını severlermiş” gibi genel bir yargıyı anlatır. Ama niçin seviyor? Niçin benim acılarımla acılanıyor? Neden onun sevgisi benim yaşım ile birlikte büyüyor? Ben onun umudu, tek övücü, en sevgili süsü, en birinci dostuyum. Onun gözünde benden güzel, benden taze, benden değerli, benden sevimli, benden daha çok korunmaya değer bir vücut yok. O yemez, bana yedirir. O giymez, bana giydirir. Niçin beni doğurmakla, yüreğini ve duygularını benim uğruma gözden çıkarmağa zorunlu oluyor? (...)

Zaman olur ki, kızgınlığımdan ağlarım. Gözlerim kan çanağına dönmüş bir halde yanına giderim. Bendeki öfke çabucak ona geçerek, ürperir gibi bir hızla gözlerini gözlerime diker. Bir dakika sonra yüzünün rengi atarak kızgınlığının nedenini anlayıncaya kadar uğraşır. Zaman olur ki, kahkahalarımla evi ansızın bir gürültüye boğarak odadan içeriye girerim. Yüzünde geçici bir neşeyi anımsatan hafif bir gülümsemeyle elindeki işini bırakmayıp tamamlamağa çalışır, bana bir şey söylemez, üstelik de bir süre sonra kaçamak bir bakış fırlatır, yine gözlerini indirir, bu durumuyla de sevincime yürekten inandığını anlatır. Niçin?

Bir gün bahçede oynuyordum. Öylesine dalmışım ki, annemin beni evde bırakarak sokağa çıktığından haberim bile olmadı. Evin kapısı açıldı,

kapandı. Yalnız o ses zihnimde durmadan yinelenen bir yankı bıraktı. Yabancı bir duygunun etkisiyle, bir süre sonra oyunu bırakarak, eve girdim. TeYZe dediğim bir kadın beni incelikle karşıladı.

—Oğlum, yemiş ister misin? Söyle bakayım, para vereyim mi? dedi.

Garip bir soru değil mi? Bu her zamankine benzemeyen davranış biçimi de nereden çıktı? Bu iyilik, bu bağış bahçedeki yaramazlığımın evin içine sığramaması için mi? Ama evde bir tenhalık var. Ev bomboş. Biri, bu evi dolduran biri ortalarda yok. Bizim valide yok. O zaman garipsedim. Birdenbire boşandım. Bütün gücümle haykırmağa, ağlamağa başladım. Kadıncağız şaşkın şaşkın beni yatıştırmağa çalışıyordu. Mümkün mü? Hem tepiniyorum, hem ağlıyorum. Dünyanın bütün hazinelerini bağışlasalar, benim için önemi yok. Bütün bonmarşe bebeklerini önüme yığsalar, yine istemem. Yalnız onu göreyim, yalnız onun yanında bulunayım.

Bu önemsiz bir olay. Ama bence önemli. Niçin ben bir iki saatlik ayrılığa dayanamıyorum. Niçin onu bu kadar seviyor, onun yanında eğleniyorum? Neden o yanımda olmayınca, milyarlarca insan arasına bile girsem, gözetilmeyeceğime inanıyorum? Bu dağ gibi duygu bana nereden geliyor?

Epey ağladım. Bu üzüntü sınırlarımı gevşetti. Oyunu, bahçeyi, salıncağı unuttum. Evin bir köşesine çekilerek yüzümde göz yaşlarının açtığı lekeli, yol yol izler olduğu halde uyumuşum. Epeyce zaman geçmiş olmalı. Ben o acıyla uyurken yanağımı biri öptü. “Ah, evlâdım.” diyor. Uyandım. Annem gelmiş. Ağlaya ağlaya sarıldım. Benim ondan başka avutucu bir dayanağım olmadığını o yaştaki dilimle anlattım. Onun, hakkımda gösterdiği şu biricik davranışını katı yürekliliğine, vefasızlığına yordüğümü dilimin döndüğünce anlattım. Beni bir daha yalnız bırakmamasını, yabancı ellere terk etmemesini yalvara yalvara, ant vere vere istedim. Bu konuda kesin söz aldım. Acaba bu üstelemeye, bu direnmeye kendimi zorunlu duyuşum neden?

Onun, bu acı çekmiş gözlerimde isteklerimin (çeşitli bedensel duygularımın) izlerini araştırmasını istediğim zamanlar bin türlü yalan uydurur, bin türlü naz eder, bin türlü gücenme belirtileri gösterirdim. Bana onun kadar acıyacak kimse yok mu? Onun sevgisini yalnız bana yönelten o ince duygu niçin başkalarında bulunmuyor? İyice bilirim ki, o kendi hayatını benim yaşamam için verebilir. Bunun sebebi ne? Bunları anlamak benim için yavaş yavaş mümkün oldu. Araştırıp incelemeden, ama ta içimde duyarak anladım. (...)

Hayat, ilk günlerdeki temizliğini yitirerek kimi zaman ağır, kimi zaman koşu koşu eskimeğe, yaşayışın en sevinç verici dönemlerinden en doku-naklı, üzüntü verici dönemlerine geçmeğe, keder ve sevincin birleşmesinden doğan olağan bir acılıkla mutluluğun nimetlerinden yoksunluğa alıştığı zaman onun kendine özgü olan etkinliği sık sık saldırmalara uğrayarak dinginlik kazanmağa başlar.

Bu birdenbire sezilmez. İnsanda bir korku, bir kuruntu, yakın gelecek için bir nefret, geçmiş için bir özlem, şimdi için bir üzüntü belirir. Küçük bir bakım, azıcık bir dinlenme, oldukça besleyici birkaç türlü yiyecek kısa bir süre içinde o acıyı, o nefreti unutturur. Ama özlem sürekli bir duygu haline dönüşerek yüreğin, bilincin bir köşesine birikip kalır.

Korkunç bir dalga, evreni sarsan bir rüzgârla birleşerek, sizi, uçsuz bucaksız bir umut denizi üzerinde saatlarca çalkar. Akıntıları arasına alarak, sarıldığınız tahta parçasıyla birlikte sürüyüp götürür. Gecenin karanlığında uğursuz bir gökyüzü ile ürkütücü bir deniz arasına kalır, bir insanlık elinin felâketinizin yakasından tutarak sizi kurtarması için yardım istersiniz. O anda da yine gelecek için bir tikslenme, yine geçmiş için bir özlem duyma, yine şimdi için bir tasalanma belirir. Bir gemiden indirilen filika gözünüzde büyür. Geleceği unuttur, şimdi için sevinirsiniz. Ama her an geçmişi anımsatan o özlem duygusu yavaş yavaş büyüyerek yerleştiği yerde kımıldanır durur. Sanki insan, yaşadığı hayata geçmişten bir şey eklenmesiyle başlangıçtaki körpeliğine kavuşacakmış gibi, onunla ilgili ne kadar hoş ve eğlendirici hikâyeye, ne kadar iyi ve güzel olay varsa hepsini o özlem duygusuyla karıştırmak için birleştirerek düşünür.

Bu durum ruhun, içinde bulunduğu sıralar hiç hoşlanmadığı tasalara bir çeşit geri dönmesidir ki, beynin, geleceğe ulaşıldığı an özlem hazinesinde biriken anıların gittikçe coşup taşması sonucu eziyetlerden ve sıkıntılardan oluşmuş içsel bir yükün sonsuz taşıyıcısı olacağını gösterir. İşte o duygu bir kez ayaklanarak yaşama biçiminin değiştiğini, vücudun başka bir yaşayış düzenine gereksinim duyduğunu anlattı mı, onun somut belirtisi olan bir ak saç üzüntülerin kırıştırdığı alna doğru uzanıp, görünür. Gümüş gibi, ama kaygılı bir ışıkla, daha doğrusu üzücü bir renkle parlar.

Biz ne kadar garip huyluyuz. Bu keder belirtisini uğur sayarak seviniriz. Hayır, bu düşüncem yanlış. Yaşamın geleceğinden korkarak, geçmişine özlem duyarak bir anda avunmağa çalışırız. Ama o günü izleyen bir başka gün, o beyaz saça bir eş daha ekler. Artık sonu gelmez. İnsan, kederin üreyişini izliyormuşçasına her sabah bir ak saçla başını süsleyerek, sıkıntılı yatağından kalkar.

Yüreğimin pek yaralı olduğu acılı bir gecenin sabahında uyandım. Bana ne olmuştu? Neden o kadar karamsardım? Buralarını açıklayamam. Yalnız, yanı başımdaki yatakta, oğlum ayağı kırılmış hasta yatıyor. İnliyor, dalıyor, uykusunun arasında elinde olmadan sayıklayarak söyleniyor. Bağırıyor.

Yüzü sapsarı. Sanki bütün kanı bacağındaki yaradan akıp gitmiş gibi renksiz. Büyük bir tehlikeden kurtulmuş, göz kapakları şişkin. Heyecanlı anlarında oralara şiddetle çarpan kan yeniden yayılıp kan dolaşımına karışmamış gibi kırmızı. Saçları karmakarışık. Dudakları yanmış, kurumuş. Acı

ile yanmış da, dinlenmeğe susamış olan yüreğine daha su serpilmemiş gibi yüzü körpelikten yoksun. İç paralayan her çılgığı ince boynunu şişire şişire çıkıyor. Kolunun biri yorganının üzerinde, dertli başı yastıklara dayanmış. Kederli. Hayatı eritecek kertede uzun, dayanılmaz ağrılar içinde.

Ben bütün gece onun sararmış yüzüne bakarak uyudum, uyandım. Bütün gece onun çılgık ve iniltisiyle insanın gücünü tüketici kederler içinde vücudumu yıprattım. Bütün gece çocuğun geçmişine özlem duyarak ağladım. Bu keder, bu hazin gösteri, bu uğursuz alın yazısı, bu pişmanlık duygusu, hayatımda ansızın beliren o bilinmeyen güçsüzlük, gözlerimi dolduran o acı göz yaşı, beynimi besleyen o acının anıları, dudaklarımı yakan yürek ahı bana geçmişteki sevinçlerimin hepsini ayrı ayrı anımsatarak evde gerçek acıyı çeken iki vücudun, iki hastanın sıkıntıya tutsak olduğunu, iki dertlinin, acılarının birbirine geçmesi ile işkence çektiklerini anlatıyordu. Benim de bacağı, bir ağrı, bir kırık varmış gibi sızlıyor. Onun zayıf bacağına dokunup kıran taş, benim ta beynimin üstüne fırlayıp ezmiş, benim gönlümü incitmiş, yüreğimi kırmıştı. Bunun için avutulmağa gereksinim duyuyordum. Ama ne türlü bir avutulma? Bunu ben de akıl edemiyor, yalnız onun yatağının yanında oturmuş acı uykusunda yüzünde gördüğüm belirtileri karamsar bir bakışla seyrediyordum.

Birdenbire ince, titrek bir ses:

—Beybaba. Saçında ak var. Müjde başına devlet konacak, diye yankılandı. Ufak bir el saçlarımı ayırarak o ak kılı çekip kopardı.

Kızım (Rasime), çocukluğun verdiği temizlikle kardeşinin halini unutmuş, başımdaki deli edici dertten habersiz parmaklarının arasında duran o kıvrık beyaz saç bana gösteriyor. Onu uğur sayıyor. O saçın bir gecede duyduğum acının armağanı olduğunu bilmiyor. Seviniyor. O da bir süreden beri evimizde kopan iniltilerden bıkmış kendisine bir avuntu arıyordu. Ama o saçın benim nemli gözüme çarpar çarpmaz, doğuracağını umduğu sevinci göremedi. Hemen o gülümseyen yüzünün rengi attı. Kızardı. Bakışları bakışlarımla karşılaşınca çekine çekine bir şeyler sormak istedi. Üzüntümü ve üzüntümün nedenini anlamağa çalıştı. Gözlerimin onun gözlerinden ayrılarak köşedeki güçten düşmüş hastanın üzerine dikildiğini, acıyla ve yaşla dolu olduğunu görünce ansızın beliren üzüntü ve sevecenlik dolu bir heyecanla boynuma atılarak:

—Anladım. Anladım. Bu saçınız bizim yaramazlığımızdan ağardı. Bağışlayın. Bağışlayın, diyerek ağlamağa başladı.

(Ömr-i Edebi, 1896)

Sadeleştiren: Atilla ÖZKIRIMLI